

УДК 331.556.4

Руцишин Надія Михайлівна

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів, економічної безпеки,
банківської справи та страхового бізнесу
Львівський торговельно-економічний університет*

Руцишин Надежда Михайловна

*доктор экономических наук, доцент,
профессор кафедры финансов, экономической безопасности,
банковского дела и страхового бизнеса
Львовский торгово-экономический университет*

Rushchyshyn Nadiya

*Doctor of Science in Economics, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance, Economic Security,
Banking and Insurance Business
Lviv University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0002-1198-8582*

Мульська Ольга Петрівна

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього НАН України»*

Мульська Ольга Петровна

*кандидат экономических наук, старший научный сотрудник
ГУ «Институт региональных исследований
имени М. И. Долишнего НАН Украины»*

Mulska Olha

PhD in Economics, Senior Researcher

*Dolishniy Institute of Regional Research of the
National Academy of Sciences of Ukraine*

ORCID: 0000-0002-1666-3971

**ЗБАЛАНСОВАНИЙ РИНОК ПРАЦІ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ
ІНСТРУМЕНТ СТРИМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ
МІГРАЦІЇ**

**СБАЛАНСИРОВАННЫЙ РЫНОК ТРУДА КАК ПРЕВЕНТИВНЫЙ
ИНСТРУМЕНТ СДЕРЖИВАНИЯ ВНЕШНЕЙ ТРУДОВОЙ
МИГРАЦИИ**

**A BALANCED LABOR MARKET AS A PREVENTIVE TOOL FOR
RESTRICTING EXTERNAL LABOR MIGRATION**

Анотація. У статті охарактеризовано ринок праці як елемент економічної системи, що визначає напрям і темпи макроекономічного розвитку, впливає на добробут населення та соціальний захист. Наведено динаміку скорочення обсягів робочої сили за 2010-2020 рр. за рахунок підвищення рівня зовнішньої трудової та освітньої міграції. Обґрунтовано, що створення високооплачуваних робочих місць і реформа системи оплати праці є ефективними інструментами регулювання зовнішньої міграції, що зменшує сукупну пропозицію, рівень безробіття і навантаження на вакантний попит.

Окреслено, що розвиток ринку новітніх форм зайнятості і фрілансу шляхом стимулювання населення до створення суб'єктів малого та середнього підприємництва, забезпечення організаційно-економічних і нормативно-правових передумов розвитку молодіжного бізнесу, можна вважати результативним інструментом стримування міграції населення.

Наведено інструменти удосконалення державної політики

зайнятості, а саме інструменти збалансування ринку праці України у проєкції державної політики управління міграційними процесами. Зазначено причини зростання безробіття серед випускників закладів освіти, молоді та кваліфікованих осіб, які спонукають до потенційної міграції у період соціально-економічної нестабільності та політичних потрясінь. Запропоновано засоби забезпечення збереження інтелектуально-кадрового потенціалу України та уникнення дефіциту робітничих кадрів на ринку праці, які спонукають до розробки відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення аналізування потреб ринку праці (регіонального, локального, галузевого, професійного) у проєкції пропозиції робочої сили.

Наведено основні вектори розвитку сучасного ринку праці, ефективність яких залежить від реалізації ефективних інструментів, а також структурних перетворень на ринках праці. Окреслено роль держави у забезпеченні позитивних зрушень і формуванні нових трансформаційних підходів у сфері соціально-трудових відносин. Виділено основні критерії та пріоритети формування політики зайнятості в Україні та наголошено на трансформації нових видів зайнятості. Наведено ключові індикатори нового типу трудових відносин.

Ключові слова: ринок праці, трудова міграція, сфера зайнятості, інструменти збалансування ринку праці, державна політика зайнятості.

Анотація. В статті охарактеризовані ринок труда как элемент экономической системы, определяет направление и темпы макроэкономического развития, влияет на благосостояние населения и социальную защиту. Приведена динамика сокращения объемов рабочей силы за 2010-2020 гг. за счет повышения уровня внешней трудовой и образовательной миграции. Обосновано, что создание высокооплачиваемых рабочих мест и реформа системы оплаты труда являются эффективными инструментами регулирования внешней

миграции, уменьшает совокупное предложение, уровень безработицы и нагрузка на вакантный спрос.

Определено, что развитие рынка новых форм занятости и фриланса путем стимулирования населения к созданию субъектов малого и среднего предпринимательства, обеспечения организационно-экономических и нормативно-правовых предпосылок развития молодежного бизнеса, можно считать результативным инструментом сдерживания миграции населения.

Приведены инструменты совершенствования государственной политики занятости, а именно инструменты сбалансирования рынка труда Украины в проекции государственной политики управления миграционными процессами. Указаны причины роста безработицы среди выпускников учреждений образования, молодежи и квалифицированных лиц, которые побуждают к потенциальной миграции в период социально-экономической нестабильности и политических потрясений. Предложены средства обеспечения сохранности интеллектуально-кадрового потенциала Украины и избежания дефицита рабочих кадров на рынке труда, побуждающие к разработке соответствующего информационно-аналитического обеспечения анализа потребностей рынка труда (регионального, локального, отраслевого, профессионального) в проекции предложения рабочей силы. Приведены основные векторы развития современного рынка труда, эффективность которых зависит от реализации эффективных инструментов, а также структурных преобразований на рынках труда. Определено роль государства в обеспечении положительных сдвигов и формировании новых трансформационных подходов в сфере социально-трудовых отношений. Выделены основные критерии и приоритеты формирования политики занятости в Украине и отмечена трансформации новых видов занятости. Приведены ключевые индикаторы нового типа трудовых отношений.

Ключевые слова: иностранный капитал, банки с иностранным капиталом, банковская система, финансовая безопасность государства.

Summary. *The article describes the labor market as an element of the economic system that determines the direction and pace of macroeconomic development, affects the welfare of the population and social protection. The dynamics of reduction of labor force for 2010-2020 due to the increase in the level of external labor and educational migration is given. It is substantiated that the creation of high-paying jobs and the reform of the wage system are effective tools for regulating external migration, which reduces aggregate supply, unemployment and the load on vacant demand.*

It is outlined that the development of the market of the newest forms of employment and freelance by stimulating the population to create small and medium enterprises, providing organizational, economic and regulatory prerequisites for the development of youth business, can be considered an effective tool to curb migration.

The tools of improving the state employment policy are given, namely the tools of balancing the labor market of Ukraine in the projection of the state policy of migration management. The reasons for the growth of unemployment among graduates of educational institutions, youth and skilled people, which encourage potential migration in a period of socio-economic instability and political turmoil. Means of ensuring the preservation of intellectual and human resources of Ukraine and avoiding a shortage of workers in the labor market, which encourage the development of appropriate information and analytical support for analyzing the needs of the labor market (regional, local, sectoral, professional) in the projection of labor supply. The basic vectors of development of the modern labor market which efficiency depends on realization of effective tools, and also structural transformations in the labor markets are resulted. The role of the state in ensuring positive changes and the formation of new transformational approaches in the field of social and labor relations is outlined. The main criteria

and priorities for the formation of employment policy in Ukraine are highlighted and the transformation of new types of employment is emphasized. The key indicators of the new type of labor relations are given.

Key words: *foreign capital, banks with foreign capital, banking system, financial security of the state.*

Постановка проблеми. Структурні зрушення в економіці України на сучасному етапі розвитку ведуть до виникнення негативних трансформацій національного ринку праці, які полягають у зростанні масштабів загального і довготривалого безробіття та, як наслідок, неефективного використання трудового потенціалу країни, зменшення обсягів робочої сили, значних регіональних диспропорцій. Відсутність реальних перспектив щодо зменшення трудової міграції і створення нових робочих місць є причинами посилення дисбалансу ринку праці, розвиток якого є однією з вагомих детермінант забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Ринок праці як елемент економічної системи визначає напрям і темпи макроекономічного розвитку, впливає на добробут населення і стан багатьох соціальних процесів. Основними категоріями, що характеризують рівень розвитку та балансування ринку праці як push-pull-середовища трудової міграції населення, є кількісно-структурні характеристики сукупного попиту (поточний і вакантний), сукупної пропозиції, а також умови забезпечення розвитку трудового потенціалу. Примітно, що в умовах високої міграційної активності переважання сукупного попиту над пропозицією визначає умови регресу ринку праці, що визначається каузальним взаємозв'язком із зменшенням рівня безробіття за рахунок зовнішньої міграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження процесів міграції населення проводились в наукових працях таких вчених, як

Лихолат С. [1], Morten M. [2], Peri, G., Spaber C. [3], Perlik, M., Membretti, A. [4], Xu, D., Guo, S., Xie, F., Liu, S., & Cao, S. [15]. Питання, щодо інструментів регіональної політики збереження людських ресурсів шляхом регулювання зовнішньої молодіжної міграції проаналізовані в працях Васильціва Т., Левицької О. [6]. Підтримка малого і середнього бізнесу банківським кредитуванням з метою усунення дисбалансів на ринку праці висвітлено у працях [7]. Аспекти соціальної безпеки України та пріоритети її державного регулювання у цій сфері вивчали Васильців Т. [8], Лупак Р. [9]. Мобільність соціального захисту трудових мігрантів було окреслено в наукових працях [10, 11]. Проте, питання збалансування ринку праці як інструменту стримування зовнішньої трудової міграції потребує більш глибокого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження сучасного стану й причин дисбалансів на ринку праці в Україні та застосування ефективних інструментів стримування трудової міграції.

Виклад основного матеріалу. Серед ефективних інструментів регулювання кон'юнктури ринку праці варто виділити ті, реалізація яких сприяє збільшенню кількості та якості робочої сили та її раціонального та продуктивного використання. Зменшення невідповідності між попитом і пропозицією на ринку праці сприяє заохоченню населення підвищувати кваліфікацію, займатися самоосвітою, наслідком чого є підтримка і реалізація концепції навчання протягом усього життя. У результаті країна отримує конкурентоспроможний ринок праці, у т.ч. висококваліфікованих працівників із негативними міграційними аспіраціями, які є потужним активом для інноваційно орієнтованого розвитку економіки.

Структурно-кількісне балансування національного ринку праці сприяє регулювання темпів зовнішньої трудової міграції, однак, лише у короткотерміновому часовому лазі. Балансування може виступати інструментом стримування міграції у довготривалому періоді за умови, що

кількісна рівність буде забезпечена відносно високими темпами соціально-економічного та науково-технологічного розвитку країни, зокрема дифузією високотехнологічних інновацій у реальний сектор економіки, створенням інтеграційних технологічно-інноваційних структур, широкою координацією діяльності наукових установ і промислових підприємств, створенням нових високооплачуваних місць із високими стандартами гідної праці.

В Україні спостерігається тенденція до скорочення обсягів робочої сили, зокрема за 2010-2020 рр. відбулося суттєве зменшення чисельності економічно активного населення, у т.ч. за рахунок підвищеного рівня зовнішньої трудової і освітньої міграції. Так, кількість робочої сили віком 15 років і старше у 2020 р. становила 17,7 млн осіб, з них у віці 15-70 років – 17,6 млн осіб, що на 2,7 % менше, ніж у 2019 р. і на 15,8 % менше, ніж у 2010 р. Варто відзначити, що при рівнях зайнятості та безробіття у 2020 р. 49,9 % і 9,5 % відповідно, частка зайнятих у робочій силі становила 90,5 %. Натомість рівень участі населення в робочій силі віком 15-70 років зменшився з 63,4 % у 2019 р. до 62,1 % у 2020 р.

За даними Державної служби статистики України навантаження зареєстрованих безробітних на одну вакансію у 2019 р. становило 3 особи, що у 16 разів менше, ніж у 2013 р. У 2020 р. спостерігалось значне погіршення співвідношення між пропозицією робочої сили та попитом за всіма професійними групами, особливо у робітничих спеціальностях, які не потребують високого рівня професійної підготовки та кваліфікації. Така тенденція свідчить про скорочення обсягів вакантного попиту на робітничі кадри, а, відтак, є наслідком макроекономічної рецесії і причиною високого рівня міграційної активності населення, у т.ч. низькокваліфікованого. Наявність структурних диспропорцій на ринку праці є лімітуючим фактором зменшення навантаження потреб роботодавців у робітничих кадрах, що призводить до інтенсифікації трудової міграції і деструктивних

змін у національній економіці.

Кількісний дисбаланс на ринку праці України також поглиблюється низькими якісними характеристиками вільних робочих місць, у т.ч. низьким рівнем заробітної плати. Серед вакансій, заявлених роботодавцями, лише третина мають рівень запропонованої заробітної плати, що відповідає прожитковому мінімуму, і для менше 10 % вакансій заробітна плата була вищою за середньостатистичну. Примітно, що низький рівень заробітної плати пропонується не лише представникам робітничих професій, але й висококваліфікованим фахівцям, що є вагомим push-фактором посилення інтелектуальної міграції.

Створення високооплачуваних робочих місць і реформа системи оплати праці є ефективними інструментами регулювання зовнішньої міграції, що одночасно сприяє і розвитку внутрішньої трудової міграції. Зовнішня міграція населення впливає на кон'юнктуру ринку праці, зменшуючи сукупну пропозицію, рівень безробіття і навантаження на вакантний попит. Однак, такий вплив є короткостроковий, оскільки трудова міграція в Україні має риси сезонної і короткострокової, вплив якої на ринок праці є не значним у часових лагах більше, ніж один рік. Відтак, зовнішня міграція може сприяти нівелюванню дисбалансів регіональних ринків праці, однак не є достатнім інструментом встановлення рівноваги на ринку праці.

Розробка та реалізація національної стратегії створення високооплачуваних робочих місць є найважливішим інструментом активізації зайнятості молоді, мінімізації тіньової зайнятості та оплати праці, зменшення «прекаріату», а, відтак, стримування зовнішньої міграції. Варто наголосити, що розвиток ринку новітніх форм зайнятості і фрілансу шляхом стимулювання населення до створення суб'єктів малого та середнього підприємництва, забезпечення організаційно-економічних і нормативно-правових передумов розвитку молодіжного бізнесу можна вважати результативним інструментом стримування міграції населення,

особливо молоді та фахівців неформальної сфери зайнятості.

В умовах глобалізації і діджиталізації економіки, з однієї сторони, та інтенсифікації зовнішніх міграційних процесів, з іншої сторони, ринок праці в Україні зазнає суттєвих змін, які породжують виклики та ризики, мінімізація яких дозволить адаптувати та покращити сферу зайнятості країни до кращих практик передових економік світу, у т.ч. відповідно до високих стандартів якості та гідних умов праці, а також забезпечити високі конкурентні переваги національного ринку праці. Задля мінімізації дисбалансів національного та регіонального ринків праці, підвищення рівня соціальної захищеності працівників, у т.ч. забезпечення високого рівня оплати праці, мінімізації використання тіньових схем зайнятості, одними з першочергових для реалізації інструментами удосконалення державної політики зайнятості мають стати:

- ✓ створення сприятливих умов для поживлення малого та середнього підприємництва;

- ✓ реалізація технологічної модернізації національного господарства, створення науково-виробничих кластерів і R&D-центрів, мостових організацій, центрів трансферу інновацій;

- ✓ підвищення рівня комерціалізації наукових розробок, трансфер інновацій, розвиток високотехнологічних галузей економіки (рис. 1).

Невідповідність обсягів і напрямів професійного навчання потребам ринку праці, недостатній рівень якості професійної підготовки фахівців є причинами зростання безробіття серед випускників закладів освіти, молоді та кваліфікованих осіб, які мають намір працевлаштовуватися відповідно напряму отриманої спеціалізації. Такі категорії населення стають потенційними мігрантами, які у період соціально-економічної нестабільності та політичних потрясінь емігрують з метою працевлаштування або здобуття другої вищої освіти.

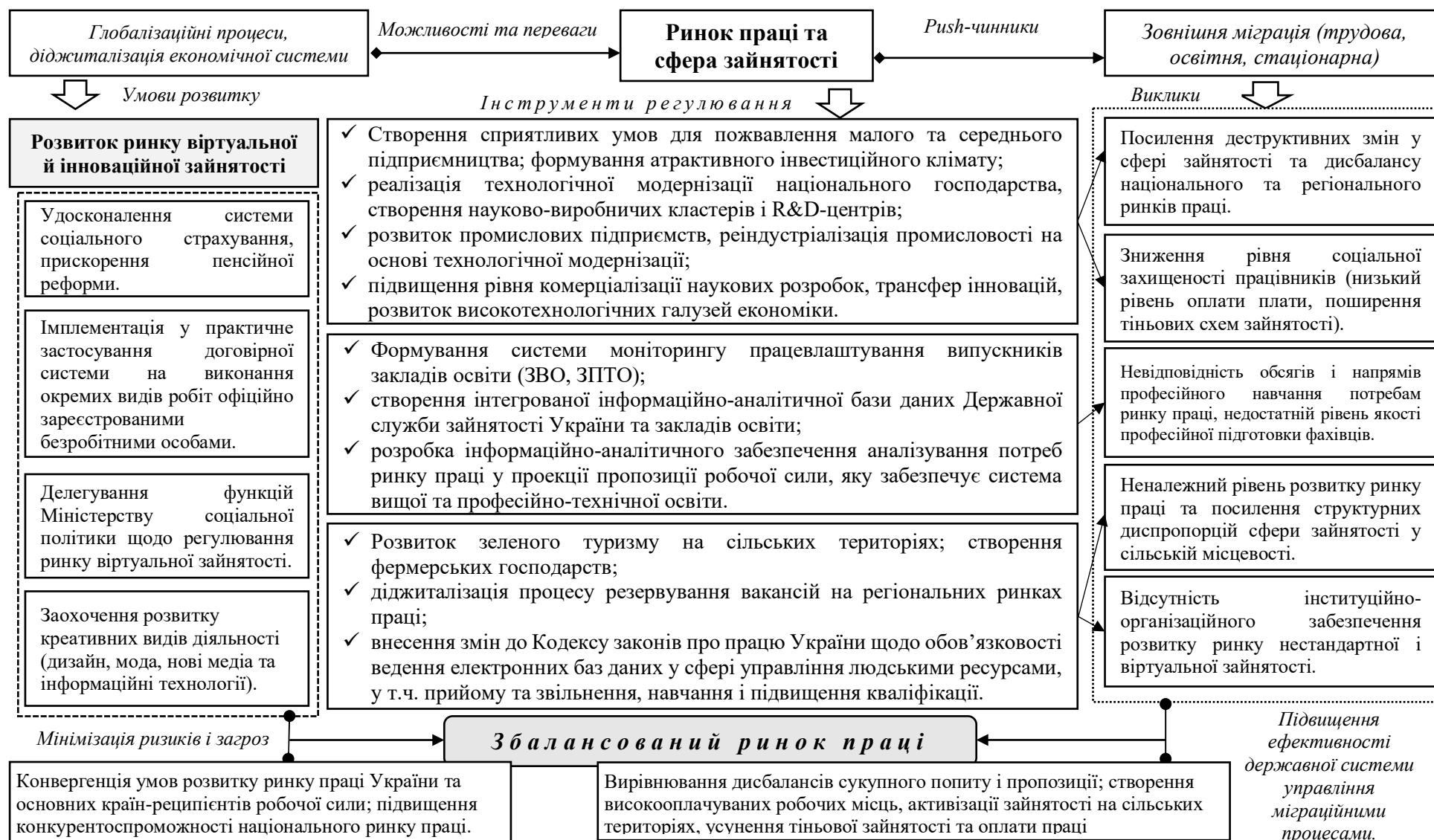

Рис. 1. Інструменти збалансування ринку праці України у проекції державної політики управління міграційними процесами

Джерело: розробка авторів

Відтак, стримуванню трудової міграції серед випускників закладів вищої освіти та ЗПТО, а, відтак, забезпеченню збереження інтелектуально-кадрового потенціалу України та уникнення дефіциту робітничих кадрів на ринку праці можна забезпечити через реалізацію таких засобів:

✓ формування системи моніторингу працевлаштування випускників закладів освіти (ЗВО, ЗПТО);

✓ створення інтегрованої інформаційно-аналітичної бази даних Державної служби зайнятості і закладів освіти про темпи розвитку ринку праці у професійно-кваліфікаційному та регіональному зрізах.

Імплементация зазначених засобів вимагає розробки відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення аналізування потреб ринку праці (регіонального, локального, галузевого, професійного) у проєкції пропозиції робочої сили, яку забезпечує система вищої та професійно-технічної освіти.

В Україні спостерігається відсутність інституційно-організаційного забезпечення розвитку ринку нестандартної і віртуальної зайнятості, а особливо критичним є рівень розвитку ринку праці у сільській місцевості. Примітно, що значна частка трудових мігрантів в Україні є зі сільських територій, а обсяги зовнішньої міграції збільшуються за рахунок висококваліфікованих працівників, які задіяні в креативних видах діяльності, нестандартній та інноваційній зайнятості. У цьому контексті основними векторами розвитку сучасного ринку праці повинні стати: (1) формування ринку віртуальної й інноваційної зайнятості та (2) підвищення конкурентоспроможності сфери нестандартної зайнятості. Ефективізація векторів розвитку ринку праці у контексті врахування потреб глобалізації і цифрової економіки залежить від реалізації таких інструментів:

✓ резервування вакансій на регіональних ринках праці з використання уніфікованої й інтегрованої електронної бази даних;

✓ внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо

обов'язковості ведення електронних баз даних у сфері управління людськими ресурсами, у т.ч. прийому та звільнення, навчання і підвищення кваліфікації;

✓ розвиток зеленого туризму на сільських територіях; створення фермерських господарств.

Динамічність ринкової системи господарювання, її складність і багатоваріантність потребують усвідомлення сутності процесу структурних перетворень на ринках праці, з'ясування ролі держави у забезпеченні позитивних зрушень і формуванні нових трансформаційних підходів у сфері соціально-трудоких відносин. Основні зміни пов'язані зі появою нових концепцій праці, поширенням нетипових форм зайнятості, виникненням інноваційних видів діяльності та професій. Трансформації, що відбуваються в Україні, повинні бути керованими, тобто державна політика має бути спрямована на підвищення ефективності функціонування національних і регіональних ринків праці, ринків освітніх і міграційних послуг.

Стрімка глобалізація і технологічний прогрес, зумовлені Четвертою промисловою революцією («Індустрія 4.0»), формують нове економічне середовище та специфічні фактори національної конкурентоспроможності, зокрема наявність високотехнологічних галузей в структурі економіки, створення галузевих мереж і технологічних кластерів, розвиток освітнього та науково-дослідного секторів, які забезпечують функціонування окремих галузей, надійність фінансової інфраструктури, що обслуговує інноваційно-технологічну сферу. Особливий фокус державної політики у сфері зайнятості має бути зосереджений на ролі освітньої складової щодо генерації нових знань, вмінь і компетенцій, інтеграції академічної та вищої освіти, підвищення ролі наукової діяльності у закладах освіти, комерціалізації інтелектуальної власності. Крім того, завдяки ефективній взаємодії тріади «освіта – наука – виробництво» нові знання, як результат інноваційно-креативного мислення, можуть бути втілені в нові технології та

імплементовані у виробничу практику.

Розвиток новітніх форм зайнятості в Україні можливий за умови інституційно-правового й організаційно-економічного забезпечення формування ринку віртуальної та інноваційної зайнятості, що вимагає підвищення рівня інтелектуалізації праці, «оновлення» переліку професій і сфери компетенцій, посилення гнучкості ринку праці. Розвиток ринку віртуальної і дистанційної зайнятості вимагає новітнього технологічного забезпечення, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності інноваційної системи країни, трансферу технологій, дифузії інноваційних продуктів у всі сфери суспільства, а також формуванню креативного потенціалу та розвитку інноваційної активності населення.

Найбільш суттєвими характеристиками трудових відносин в умовах високої інтенсивності трудової міграції мають стати: *кількісна гнучкість* (зміна чисельності зайнятих і рівень оплата праці), *функціональна гнучкість* (зміна тривалості робочого дня, навчання і підвищення кваліфікації персоналу, модернізація робочих місць), *просторово-часова гнучкість* (розвиток нестандартних, гнучких форм зайнятості, організація трудової діяльності, впровадження гнучких режимів праці, диференційовані форми найму та звільнення). Підвищення функціональності ринку праці можна отримати за умови швидкої адаптації до запитів і вимог економічної сфери, яка динамічно трансформується, системно та технологічно оновлюється, у якій освоюються інновації і формуються нові форми використання людських ресурсів.

В умовах високої міграційної активності висококваліфікованих кадрів і молоді найбільшої значущості серед різних форм інноваційної зайнятості набуває запозичена праця, використання якої здійснюється у межах схем аутсорсингу, аутстафінгу та лізингу персоналу. У більшості країн Східної Європи сьогодні в секторі запозиченої праці працюють від 2 % до 5 % зайнятого населення [12].

Так, у період поширення COVID-19 великого значення у світі та в Україні набула дистанційна форма зайнятості, що дозволила сформувати новий ринок зайнятості з гнучкими умовами праці, високою продуктивністю і використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Нова ієрархія факторів економічного розвитку та глобалізація сприятимуть розвитку ринку неформальної і віртуальної зайнятості в Україні, що дозволить стримувати зовнішню міграцію, особливо інтелектуальну та міграцію молоді. Так, процес поширення дистанційної зайнятості активується змінами в мотивації трудової поведінки людей в інформаційному суспільстві, оскільки технологічні трансформації формують соціально-економічні передумови для створення інноваційних форм зайнятості, які полягають у появі нових знань, надшвидкому поширенні інформації, збільшенні її доступності й інтелектуалізації праці.

Національний ринок праці України зазнав значних трансформацій у сфері організації соціально-трудова відносин, у результаті чого сформувалися нові концептуальні підходи до організації робочого процесу, базовані на засадах гнучкості і мобільності праці, а також до формування і регулювання регіональних ринків нестандартної і креативної зайнятості. На темпи розвитку ринку праці позначилися також глобальні тренди, як наслідок, в Україні, яка протягом останніх років є однією з найбільших країн-донорів людських ресурсів для більш розвинутих країн, спостерігається дефіцит кадрів у сферах охорони здоров'я й освіти, зменшення чисельності працівників технічних спеціальностей. Попит на останніх має тенденцію до зростання, зокрема у регіонах із програмами ревіталізації промислових підприємств (наприклад, у Київській, Львівській, Івано-Франківській області). Унаслідок поширення зовнішньої міграції в Україні спостерігається зміна правил взаємодії учасників національного та регіональних ринків праці, а також нові принципи розвитку сфери

зайнятості.

Так, розвиток ринку праці як превентивний інструмент регулювання міграційних процесів ґрунтується на нових формах працевлаштування та організації праці (укладання договорів на фіксований термін, переорієнтація із повної зайнятості на зайнятість неповний робочий день, на проектний тип роботи, самозайнятість та інші форми реалізації гнучкості). Поширення нових форм економічної діяльності веде до збільшення прекарної зайнятості та до зростання потреби у постійному підвищенні кваліфікації чи перепідготовці. Згідно із дослідженнями МОП, робота на умовах неповного робочого часу стає все більш поширеною на світових ринках праці, особливо в тих сегментах, які пропонуються іммігрантам.

Ринок інноваційної зайнятості характеризується різними формами економічної активності населення, серед яких найбільш поширеними є *фрілансинг і самозайнятість*. За 2006-2011 рр. дохід українських фрілансерів становив 38 млн дол. США, а у 2012-2017 рр. – 262 млн дол. США [13]. Протягом 2018-2019 рр. офіційна кількість фрілансерів збільшилась на 55 % (з 101,3 тис. до 157,0 тис. осіб), було реалізовано 170 тис. проектів. Так, протягом 2014-2019 рр. основні показники розвитку ринку фрілансу в Україні стрімко зросли, чинником чого став прийнятий Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів (щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг)» (№ 2473-VIII від 21.06.2018) [14], який скасував адміністративні бар'єри на експорт послуг і значно спростив юридичну процедуру ведення бізнесу фрілансерами, що і сприяло розвитку ринку фрілансерів в Україні.

Сфера ІКТ є найбільш сприятливою платформою для впровадження і розвитку нових форм зайнятості та трудових відносин в Україні, каталізатором імплементації кількості інновацій на ринку праці, привабливою сферою для накопичення значних обсягів інвестицій і залучення висококваліфікованих фахівців. В умовах реформування

національної економіки розвиток сфери віртуальної зайнятості в значній мірі визначає конкурентоспроможність країни на світових ринках праці.

Варто наголосити, що сфера ІКТ України займає провідне місце серед європейських країн у сфері аутсорсингу та розробки програмного забезпечення, що однозначно сприяє розвитку ринку інноваційної зайнятості та створення нових високооплачуваних робочих місць. Найбільш інноваційні види зайнятості стосуються когнітивної комп'ютерної техніки (інженер з машинного навчання), інженерії блоків транзакцій (*blockchain*), web-архітектури, архітектури віртуальної реальності, проектування нейроінтерфейсів, дизайну аватарів і тестування нових технологій. Ринок інноваційної і віртуальної зайнятості формує нові вимоги до кваліфікації працівників, посилює конкуренцію на світових ринках праці, а також стримує трудову міграцію.

Інновативні тенденції розвитку ринку праці, які пов'язані з креативними видами зайнятості, гнучким режимом роботи та мобільністю людських ресурсів, створюють численні переваги для працівників, у т.ч. спрощений процес найму, ефективна система оплати праці (високий рівень заробітної плати, премії, надбавки), підвищення кваліфікації і тренінги, що виступає демотивуючими чинниками міграції. Однак, розвиток ринку інноваційної і віртуальної зайнятості супроводжується виникненням викликів, найбільш критичними, які вимагають своєчасного реагування, з них є (1) нівелювання значущості соціального забезпечення як елементу розвитку ринку праці (грошова допомога при настанні втраті працездатності, допомога після народження дитини, відпустка з догляду за дитиною, виплата за отримані виробничі травми або травматизм на робочому місці, лікувально-оздоровче лікування), (2) формування соціального класу «прекаріату», особливо серед представників креативних професій, IT-фахівців, і когорти «соціально виключених», (3) зростання «тіньової» економіки, дефіциту державного бюджету та поширення

корупційних схем.

Відтак, виникає необхідність у розробці проактивної, гнучкої і сек'юритизованої політики зайнятості в Україні у проекції забезпечення розвитку соціально-економічного середовища та управління міграційними процесами. У цьому контексті *основними критеріями та пріоритетами формування політики зайнятості України* мають бути:

✓ ратифікація конвенцій МОП щодо нових форм зайнятості та гнучкого режиму роботи, внесення змін до Кодексу законів про працю України відповідно до міжнародних трудових стандартів і практики передових економік світу;

✓ внесення змін до Закону України «Про колективні договори та угоди» щодо реформування договірної системи відповідно до сучасних тенденцій інноваційних, віртуальних та нестандартних видів економічної діяльності;

✓ програмування концепції створення високооплачуваних робочих місць, а також розвитку ринку креативної, неформальної і віртуальної зайнятості;

✓ запровадження системи соціального страхування серед фрілансерів; прискорення пенсійної реформи;

✓ імплементація у практичне застосування системи «купівлі-продажу послуг» на окремі види праці як інструменту мінімізації тіньової зайнятості у сфері домашнього обслуговування [15, с. 40].

✓ удосконалення інституційного забезпечення розвитку сфери інноваційної і віртуальної зайнятості, зокрема делегування повноважень Міністерству соціальної політики України щодо регулювання ринку неформальної/креативної зайнятості.

Трансформації нових видів зайнятості в Україні стосуються і ціннісних орієнтацій роботодавців, особливо практики скорочення персоналу, його аутсорсингу, роботи за договорами з фіксованим терміном

тощо. Для віртуальної або іншої нестандартної зайнятості «нові трудові договори» встановлюють особливі відносини «роботодавець-працівник» шляхом затвердження «нестандартних» умов праці у трудових договорах (формальні відносини) або ж шляхом фактичної відмови від стандартних умов, які містяться у положеннях трудового договору (неформальні відносини). Ключовими індикаторами нового типу трудових відносин є відсутність постійної, довгострокової зайнятості, лімітовані гарантії щодо мобільності кар'єрного росту (підвищення кваліфікації, додаткове навчання, стажування). Натомість, перевагами для роботодавців у фокусі поширення неформальної зайнятості є гнучкість трудових відносин, здатність адаптуватися до економічних потрясінь, можливості створення робочих місць для людей з обмеженими можливостями, а також зменшення витрат на розвиток людських ресурсів. Однак, нові форми та види трудових відносин на ринку праці в Україні можуть призвести до значної прекаризації робочої сили, необґрунтованої переорієнтації із постійної праці до менш оплачуваної і соціально захищеної неформальної зайнятості.

Політика розвитку ринку праці в Україні повинна відповідати викликам національної системи соціального захисту та конкретизувати вимоги до її подальшого розвитку з урахуванням впливу нових трансформацій сфери зайнятості. Переглянути основні принципи взаємодопомоги і солідарності, а також змінити характер своєї діяльності повинні профспілки, які вважаються важливим інструментом регулювання нестандартних форм зайнятості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ефективне регулювання і високий рівень розвитку ринку праці є одним із найбільш ключових чинників стримування міграції населення, особливо зовнішньої. Натомість сучасний ринок праці України характерний такими вадами як посилення деструктивних змін у сфері зайнятості та дисбалансу попиту та пропозиції, зниження рівня соціальної захищеності працівників (низький

рівень оплати праці, поширення тіньових схем зайнятості), невідповідність обсягів і напрямів професійного навчання потребам ринку праці, недостатній рівень якості професійної підготовки фахівців, неналежний рівень розвитку ринку праці та посилення структурних диспропорцій сфери зайнятості у сільській місцевості, відсутність інституційно-організаційного забезпечення розвитку ринку нестандартної і віртуальної зайнятості.

Інструменти державної політики збалансування вітчизняного ринку праці та підвищення рівня зайнятості населення слід формувати та реалізовувати за двома стратегічними напрямками: (1) розвиток ринку віртуальної, креативної і неформальної зайнятості, що сприятиме створенню нових високооплачуваних робочих місць та конвергенції ринку праці України та основних країн-реципієнтів робочої сили, усуненню тіньової зайнятості та оплати праці; (2) удосконалення системи зайнятості та створення конкурентоспроможності робочих місць з базових ВЕД, підприємницькому секторі за рахунок формування системи моніторингу працевлаштування випускників закладів освіти (ЗВО, ЗПТО), створення інтегрованої інформаційно-аналітичної бази даних державної служби зайнятості і закладів освіти, покращення умов для поживлення малого та середнього підприємництва, реалізації технологічної модернізації національного господарства.

Література

1. Lykholat S., Mulska O., Rozhko N. Labour Market of Ukraine in the Conditions of Intensification of Migration Population Processes. *Economics, Entrepreneurship, Management*. 2020. Vol 7, № 1. С. 25-34.
<https://doi.org/10.23939/eem2020.01.025>
2. Morten M. Temporary migration and endogenous risk sharing in village India. *Journal of Political Economy*. 2019. № 127(1). С. 1-46.
3. Peri G., Spaber C. Task Specialization, Immigration and Wages. *American*

- Economic Journal: Applied Economics. 2009. Vol. 1. No. 3. P. 135-169.
4. Perlik M., Membretti A. Migration by necessity and by force to mountain areas: An opportunity for social innovation. *Mountain research and development*. 2018. № 38(3). P. 250-264. <https://doi.org/10.1659/MRD-JOURNAL-D-17-00070.1>
 5. Xu D., Guo S., Xie F., Liu S., Cao S. The impact of rural laborer migration and household structure on household land use arrangements in mountainous areas of Sichuan Province, China. *Habitat International*. 2017. № 70. P. 72-80. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2017.10.009>
 6. Vasylytsiv T., Lupak R., Kunytska-Iliash M., Levytska O., Mulska O. Instruments of regional policy for human resources conservation by means of regulation of external youth migration of rural territories of the Carpathian region. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2020. № 6(3). P. 149-170. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.305558>
 7. Руцишин Н. М. Перспективи розвитку банківського кредитування малого і середнього бізнесу. *Науковий Вісник: Збірник науково-технічних праць*. 2008. Вип. 18.3. С. 271-275.
 8. Ляш О. І., Васильців Т. Г. Пріоритети державного регулювання у сфері соціально-економічної безпеки України. Стратегічні пріоритети. 2014. № 3 (32). С. 150-156.
 9. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л. Стратегічні пріоритети конвергенції соціальної безпеки України та ЄС. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 5. С. 14-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2018_5_4
 10. Мульська О. П. Мобільність соціального захисту трудових мігрантів. *Ефективна економіка*. 2015. №10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/37.pdf
 11. Western Regional Directorate of the State Border Guard Service of Ukraine (2018). *Statistical Information*. URL:

<https://dpsu.gov.ua/en/structure/western-regional-directorate-of-the-state-border-service-of-ukraine/>

12. Смирных Л. Заемный труд: экономическая теория, опыт стран ЕС и России. URL: www.recep.ru/files/documents/SmirnychLaborleasingru.pdf
13. Ринок фрілансу в Україні: Зміни за останні 15 років. URL: <https://investory.news/rinok-frilansu-v-ukraini-zmini-za-ostanni-15-rokiv/>
14. Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів (щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг)», № 2473-VIII від 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1724-19#Text>
15. Інспекція праці та незадекларована праця в ЄС // Міжнародне бюро праці, Програма адміністрації праці та інспекції праці. Женева: МОП, 2013. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/publication/wcms_536742.pdf

References

1. Lykholat S., Mulska O., Rozhko N. Labour Market of Ukraine in the Conditions of Intensification of Migration Population Processes. *Economics, Entrepreneurship, Management*. 2020. Vol 7, № 1. S. 25-34. <https://doi.org/10.23939/eem2020.01.025>
2. Morten M. Temporary migration and endogenous risk sharing in village India. *Journal of Political Economy*. 2019. № 127(1). S. 1-46.
3. Peri G., Spaber C. Task Specialization, Immigration and Wages. *American Economic Journal: Applied Economics*. 2009. Vol. 1. No. 3. P. 135-169.
4. Perlik M., Membretti A. Migration by necessity and by force to mountain areas: An opportunity for social innovation. *Mountain research and development*. 2018. № 38(3). P. 250-264. <https://doi.org/10.1659/MRD-JOURNAL-D-17-00070.1>
5. Xu D., Guo S., Xie F., Liu S., Cao S. The impact of rural laborer migration

- and household structure on household land use arrangements in mountainous areas of Sichuan Province, China. *Habitat International*. 2017. № 70. P. 72-80. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2017.10.009>
6. Vasylytsiv T., Lupak R., Kunytska-Iliash M., Levytska O., Mulska O. Instruments of regional policy for human resources conservation by means of regulation of external youth migration of rural territories of the Carpathian region. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2020. № 6(3). P. 149-170. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.305558>
 7. Rushchyshyn N. M. Perspektyvy rozvytku bankivskoho kredytuvannia maloho i serednoho biznesu. *Naukovyi Visnyk: Zbirnyk naukovotekhnichnykh prats*. 2008. Vyp. 18.3. S. 271-275.
 8. Iliash O. I., Vasylytsiv T. H. Priorytety derzhavnoho rehuliuвання u sferi sotsialno-ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. *Stratehichni priorytety*. 2014. № 3 (32). S. 150-156.
 9. Vasylytsiv T. H., Lupak R. L. Stratehichni priorytety konverhentsii sotsialnoi bezpeky Ukrainy ta YeS. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*. 2018. Vyp. 5. S. 14-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2018_5_4
 10. Mulska O. P. Mobilnist sotsialnoho zakhystu trudovykh mihrantiv. *Efektyvna ekonomika*. 2015. №10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/37.pdf
 11. Western Regional Directorate of the State Border Guard Service of Ukraine (2018). *Statistical Information*. URL: <https://dpsu.gov.ua/en/structure/western-regional-directorate-of-the-state-border-service-of-ukraine/>
 12. Smyrnykh L. Zaemnyi trud: ekonomicheskaya teoriya, opyt stran ES y Rossyy. URL: www.recep.ru/files/documents/SmirnykhLaborleasingru.pdf
 13. Rynok frilansu v Ukraini: Zminy za ostanni 15 rokiv. URL: <https://investory.news/rinok-frilansu-v-ukraini-zmini-za-ostanni-15-rokiv/>

14. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin i dopovnen do deiakyykh zakonodavchykh aktiv (shchodo usunennia administratyvnykh barieriv dlia eksportu posluh)», № 2473-VIII vid 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1724-19#Text>
15. Inspektsiia pratsi ta nezadeklarovana pratsia v YeS // Mizhnarodne biuro pratsi, Prohrama administratsii pratsi ta inspektsii pratsi. Zheneva: MOP, 2013. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/publication/wcms_536742.pdf